

Aebi, M. F. et al. (eds.) (2010). European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2010, 4th ed.

(Evropski zbornik o kriminalitetu in kazenskoopravni statistiki, 4. izd.), Lausanne and Den Haag, Institute de criminologie et de droit penal, Universite de Lausanne and Boom Juridische uitgevers, WODS, 2010 in

Jehle, J.M.; Harrendorf, S. (eds.) (2010). Defining and Registering Criminal Offences and Measures

(Definiranje in evidentiranje kaznivih dejanj in ukrepov), Gottingen, Universitätsverlag, 2010

V sredini avgusta 2010 je javnosti postala dostopna publikacija *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2010* (fourth edition), in sicer v knjižni obliki in na spletni strani www.europeansourcebook.org. Pripravila jo je delovna skupina strokovnjakov pod pokroviteljstvom Sveta Evrope. Kot avtorji so navedeni (v abecednem vrstnem redu primkov) Marcelo F. Aebi, Brunio Aubusson de Cavarlay, Gordon Barclay, Beata Gruszczynska, Stefan Harrendorf, Markku Heiskanen, Vasilika Hysi, Veronique Jaquier, Jörg-Martin Jehle, Martin Killias, Olona Shostko, Paul Smit in Rannveig Þorisdóttir, pri zbiranju in pripravi podatkov pa so sodelovali še nacionalni korespondenti evropskih držav. V publikaciji so objavljeni podatki, ki so jih posredovali ustanove sistema kazenskega pravosodja (policija, tožilstvo, sodišča, ustanove za izvrševanje kazenskih sankcij) in statistični uradi sodelujočih držav članic Sveta Evrope, dodani pa so tudi dostopni podatki iz nekaterih nacionalnih in mednarodnih viktimoloških anket.

Knjigo so izdali Institut de criminologie et de droit penal, Universite de Lausanne, Boom Juridische uitgevers in Wetenschappelijk Onderzoek-en Documentatiecentrum, Ministerie van Justitie iz Haaga.

European sourcebook (v nadaljevanju ESB4) je četrta izdaja zbirke podatkov s področja kriminalitete, ki naj bi omogočala vpogled v obseg, strukturo in gibanje kriminalitete v 40 evropskih državah (op.p.: podatki za Veliko Britanijo so prikazani posebej za Anglijo in Wales, Severno Irsko in Škotsko zaradi raznolikosti in specifičnosti teh treh sistemov kazenskega pravosodja).

Hkrati z ESB4 je izšla tudi knjiga z naslovom *Defining and Registering Criminal Offences and Measures, Standards for a European Comparison*, ki sta jo uredila Jörg-Martin Jehle in Stefan Harrendorf, izdala pa jo je Universitätsverlag Göttingen. V knjigi so podrobneje predstavljeni nekateri teoretični in metodološki problemi zbiranja mednarodnih podatkov in nekatere izkušnje delovne skupine, ki je več let sodelovala pri skupnem delu pri pripravi ESB.

European Sourcebook

Zavest o potrebi mednarodnih primerjav kriminalitete je stara že več kot sto let, ker so že leta 1893 v Angliji in Walesu (oziroma v njihovem poročilu o kriminaliteti) predlagali publikacijo s podatki s področja kriminalitete, ki naj bi znanosti in oblikovalcem kriminalitetnih politik omogočila pridobitev informacij, potrebnih za kritičen preudarek obstoječih politik soočanja s kriminaliteto (Barclay in Tavares, 2003:3).

Od prvih idej do prve realizacije zbiranja podatkov v širšem evropskem okviru je poteklo sto let, kajti šele leta 1993 se je v Strasbourgu zbrala skupina šestih ekspertov iz članic Sveta Evrope. V razpravi so obravnavali vprašanje, ali je primerno delati mednarodne primerjave kriminalitete, saj so se zavedali različnih virov in pomanjkljivosti podatkov. Leta 1995 je izšel prvi osnutek zbirke podatkov za *European Sourcebook*, ki je vseboval podatke za 12 držav za leto 1990.

Intenzivno delo na prvi izdaji *European Sourcebooka* se je začelo leta 1996, ko je Svet Evrope podprl ustanovitev komiteja za pripravo podatkov s področja kriminalitete za obdobje od leta 1990 do leta 1996 za 36 evropskih držav. Prva izdaja ESB (Council of Europe, 2000) je bila predstavljena javnosti leta 1999, podatki so danes dostopni tudi na spletni strani.

Drugo izdajo ESB (Aebi et al., 2003) so podprle Švica, Velika Britanija in Nizozemska, podatki so zbrani za obdobje od leta 1995 do leta 2000, vključenih je bilo 40 držav. V tretji – delno okrnjeni izdaji ESB (Aebi et al., 2006) - je bilo 37 vključenih držav za obdobje 2000-2003, manjši je bil obseg zbranih podatkov in ni vključenih podatkov iz anket o viktimizaciji.

Četrta izdaja ESB (Aebi et al., 2010) je izšla poleti 2010, njen obseg je dopolnjen z nekaterimi novimi kaznivimi dejanji, ponovno pa so dodani dostopni podatki iz anket o viktimizaciji. Podatki so zbrani za 40 držav za obdobje od leta 2003 do leta 2007. Vse štiri izdaje ESB so danes dostopne na spletni strani.

ESB že od vsega začetka ohranja osnovno strukturo poglavij, ki pa so jo z leti dopolnjevali. Splošnemu uvodu sledijo naslednja poglavja:

1. Statistike policije (angl. Police statistics),
2. Statistike tožilstva (angl. Prosecution statistics),
3. Sodne statistike (angl. Conviction statistics),
4. Statistike kazenskih sankcij (angl. Correctional statistics),
5. Podatki iz anket (angl. Survey data).

Dodane pa so tudi priloge (definicije kaznivih dejanj in podatki o številu prebivalstva).

Vsako poglavje je razdeljeno na štiri dele (splošni komentar, tabele, tehnične informacije in viri podatkov), ki omogočajo predstavitev smotrov posameznega poglavja, osnovna konceptualna izhodišča za zbiranje podatkov, same podatke, tehnične informacije in vire podatkov. Osnovni podatek ni samo število pojavov (na primer kaznivih dejanj), ampak izračun števila kaznivih dejanj na 100.000 prebivalcev (tako imenovano kriminalitetno število).

V poglavju o statistiki policije so predstavljeni podatki o kaznivih dejanjih in storilcih, ki jih je evidentirala policija (izračuni na 100.000 prebivalcev), ter podatki o številu zaposlenih policistov in izdatkih za policijsko delo. Večina podatkov je podana v časovnih serijah, vendar pri nekaterih državah manjkajo podatki za posamezna leta.

V prvi izdaji (ESB1) je bila pozornost namenjena tradicionalnim vrstam kriminalitete (umori, telesne poškodbe, posilstva, ropi, tatvine in kazniva dejanja v zvezi z drogo), pozneje, v četrti (ESB 4), pa so dodali še goljufije, kazniva dejanja v zvezi z računalniško kriminaliteto ter pranjem denarja. Pri izbiri vrst kaznivih dejanj so se zgledovali po ameriškem sistemu zbiranja podatkov (tako imenovani Uniform crime reports), ki namenja pozornost predvsem izbranim vrstam tradicionalne kriminalitete (Mosher in Mieth, 2002).

Statistike tožilstva so sorazmerno skromne, nanašajo se predvsem na število obravnavanih primerov in število vloženih obtožnic.

Statistike sodstva prinašajo podatke o številu oseb, ki so jim bile izrečene različne vrste sankcij (denarne kazni, nezaporne kazni, pogojne in nepogojne kazni, zaporne kazni, smrtna kazen, drugi ukrepi) zaradi storitve različnih vrst kaznivih dejanj. Posebna pozornost je namenjena mladoletnim osebam, ženskam in tujim državljanom.

Statistike kazenskih sankcij prinašajo podatke o številu oseb, ki so na prestajanju različnih vrst kazni. Podatki se

nanašajo tako na zalogo (angl. stock; op. p.: število oseb na prestajanju zaporne kazni v izbranem trenutku – običajno na 1. september) kakor tudi na tok (angl. flow; število prihodov oseb v ustanove v obdobju enega leta). Če neka oseba pride na krajše prestajanje zaporne kazni v enem letu trikrat, se štejejo trije vstopi oseb. Tudi na tem področju je posebna pozornost namenjena mladoletnim, ženskam in tujcem.

V petem poglavju so predstavljeni podatki iz anket o viktimizaciji iz nacionalnih in mednarodnih raziskovanj.

Posebno pozornost so avtorji ESB namenili klasičnemu vprašanju kriminologije o uporabnosti uradnih podatkov za primerjalne analize kriminalitete. Menijo, da je uporabnost uradnih podatkov empirično vprašanje (ESB 2:19), saj poleg uradnih podatkov, ki so lahko iz različnih vzrokov pomanjkljivi, raziskovalci zbirajo in analizirajo še podatke iz samonaznanitvenih anket in anket o viktimizaciji. Pri tem so avtorji poudarili, da se lahko različni viri podatkov medsebojno dopolnjujejo, vsak vir ima različne prednosti in pomanjkljivosti, šele njihova triangulacija pa omogoča bolj korekten (vendar ne popoln) vpogled v probleme kriminalitete v posameznih evropskih državah.

Avtorji so poudarili, da je mogoče zbrane podatke uporabiti za tri vrste primerjav (primerjave porazdelitve različnih vrst kriminalitete, primerjave ravni kriminalitete in primerjave trendov kriminalitete). Vendar je pred samo izvedbo primerjav treba upoštevati, da so statistike kazenskega pravosodja (policije, tožilstva, sodišč, ustanov za izvrševanje kazenskih sankcij) pogojene s tremi vrstami dejavnikov (dejanske, pravne in statistične okoliščine).

V različnih državah so različne dejanske okoliščine, ki vplivajo na število, strukturo in trende kaznivih dejanj. Sem sodijo stopnja pripravljenosti storilcev za izvrševanje kaznivih dejanj, struktura priložnosti, stopnja tveganja odkritja, stopnja pripravljenosti žrtev in oškodovancev za prijavljanje dejanj, učinkovitost organov pregona ...

Med pravnimi okoliščinami je pomembna struktura kazenskega zakonika (na primer različne opredelitve kaznivih dejanj) ter zakona o kazenskem postopku in drugih zakonov, ki urejajo materialno, procesno in organizacijsko področje dela organov kazenskega pravosodja. Prav tako sta pomembna formalna organiziranost in neformalna praksa dela posameznih organov v vsakdanjem življenju.

Med statističnimi okoliščinami pa je treba upoštevati tako uradno določena pravila zbiranja in obdelave podatkov kakor tudi njihovo praktično izvajanje v vsakdanji praksi.

Vse štiri izdaje ESB so danes eden od pomembnih virov za različne primerjalne študije kriminalitete v evropskem prostoru, pri čemer pa se je pred uporabo podatkov treba zavedati metodoloških opozoril, ki so podana v posebnem okvirju (ESB4, 2010: 24).

1. Ne uporabljajte podatkov brez upoštevanja opomb in tehničnih informacij iz posameznih poglavij ESB.
2. Ne zanašajte se pretirano na manjše razlike v podatkih, posebej med državami.
3. Ne zanašajte se pretirano na večje razlike med podatki, posebej med državami.
4. Ne poudarjajte preveč relativno velikih razlik med državami. Bolje je primerjati posamezno državo z večjo skupino držav ali s povprečjem za vse države.
5. Kadarkoli je mogoče, se izogibajte uporabi statistik kaznivih dejanj, ki jih je evidentirala policija kot mere za primerjavo ravni kriminalitete med državami. Primerneje je, da so tovrstni podatki uporabljeni za primerjave trendov. Anketni podatki so veljavnejši vir podatkov za mednarodne primerjave.
6. Izogibajte se interpretaciji večjih sprememb v podatkih od enega do drugega leta kot pokazatelju sprememb v družbenem pojavu. Nenadni porasti in upadi so pogosto samo pokazatelj sprememb v zakonodajah, načinih zajemanja podatkov in pravih štetja.

Ta opozorila kažejo na osnovne omejitve, ki so prisotne pri mednarodnih primerjavah kriminalitete (s pomočjo uradnih podatkov) in ki so pogojene z različnimi značilnostmi kriminalitete v posameznih družbah, z različnimi inkriminacijami v različnih zakonodajah, z različno stopnjo prijavljanja različnih vrst kaznivih dejanj s strani prebivalcev, z različno stopnjo evidentiranja in preganjanja različnih vrst kaznivih dejanj ipd.

Teh omejitev se je treba zavedati še posebej danes, ko nam sodobni statistični programi omogočajo relativno hitre obdelave večjega števila kvantitativnih podatkov. Brez upoštevanja teoretskih in metodoloških spoznanj o omejitvah, ki se nanašajo na kvaliteto podatkov, ni mogoče pridobiti veljavnih in zanesljivih teoretskih in empiričnih spoznanj o kriminaliteti in soočanju z njo.

Definiranje in evidentiranje kaznivih dejanj in ukrepov ter standardi za evropske primerjave

Ves čas so se avtorji ESB zavedali, da sami podatki še ne zagotavljajo kvalitetnih primerjav. Posebno pozornost so namenili raziskovanju problemov definiranja in evidentiranja

kaznivih dejanj in ukrepov ter oblikovanju standardov za evropske primerjave. Zato je vzporedno z delom v okviru ESB4 potekal tudi raziskovalni projekt »European Standards for Defining and Registering Crime Types, Public Prosecution Service Disposals, Court Sentences and Improving Correction Statistics«, ki ga je financirala Evropska komisija v okviru programa AGIS (Policijsko in pravosodno sodelovanje v kazenskih zadevah) v času od novembra 2006 do oktobra 2008. Rezultate dela sta urednika (Jehle in Harrendorf) predstavila v knjigi z naslovom *Defining and Registering Criminal Offences and Measures, Standards for a European Comparison* (2010).

V knjigi sta urednika predstavila delo, pri katerem so sodelovali še avtorji iz EBS4. Samo delo je sestavljeno iz petnajstih poglavij: v prvem so opredeljeni problemi, smotri, metode in načini dela, v naslednjih pa so predstavljene temeljne ugotovitve na posameznih področjih. Pozornost je namenjena opredelitvi skupnega števila kaznivih dejanj, telesnih poškodb, dejanj posilstva in spolnega nasilja, kaznivih dejanj v zvezi z drogami, goljufije, računalniške kriminalitete, dejanj pranja denarja, korupcije, trgovine z belim blagom, pregona kaznivih dejanj, pridržanja pred sojenjem in drugim prisilnim ukrepom, sankcijam in osebam na prestajanju zaporne kazni ter podatkov o državljanih držav Evropske unije.

Namen dela je bil pregledati probleme, ki izvirajo iz različnih definicij posameznih vrst kaznivih dejanj in iz različnih praks njihovega evidentiranja v različnih fazah dela organov kazenskega pravosodja. Smoter je bil izboljšati in dopolniti obstoječe standarde na osnovnih štirih področjih kazenskega pravosodja (policije, tožilstva, sodišča, zapor), zato da se doseže ustreznejša (v večji meri veljavna, zanesljiva in kredibilna) podoba problemov in dela na področju kazenskega pravosodja v Evropi.

Samo delo je potekalo v štirih fazah: avtorji so najprej testirali osnutek vprašalnika (angl.: draft questionnaire), nato so izdelali poskusni (angl.: trial questionnaire) in končni vprašalnik (angl.: final questionnaire), nazadnje pa še dodatni vprašalnik in evalvacijo rezultatov. Samo delo je potekalo v obliki večkratnega sodelovanja med avtorji in nacionalnimi korespondenti.

Na posameznih področjih so bile dosežene pomembne izboljšave. Na področju definicije skupnega števila kaznivih dejanj je bilo ugotovljeno, da je pri vseh sodelujočih državah mogoče razlikovanje med kaznivimi dejanji in dejanji v prometu, ki so obravnavana kot kazniva dejanja. Zato sta predlagani opredelitvi »skupno število kaznivih dejanj« (angl.: criminal offences total) in »težja kazniva dejanja v prometu« (angl.: major traffic offences). Tako razlikovanje je boljše, ker ni več nejasnosti v primerih razlikovanja med težjimi (kazniva dejanja) in lažjimi dejanji (prekrški) na področju prometa,

če zakonodaja države članice ne obravnava težjih dejanj kot kaznivih dejanj, a jih drugače sankcionira.

Na področju povzročitve telesnih poškodb (angl.: assault) je ugotovljeno, da je smiselno razlikovati med osnovno kategorijo povzročitev telesne poškodbe in povzročitvijo hude telesne poškodbe (angl.: aggravated assault). Po mnenju avtorjev so bolj primerljivi podatki o hudih telesnih poškodbah kakor lažjih, ker so prakse evidentiranja različne. Uporabljeno je tudi pravilo, da se izključijo povzročitve poškodb, ki so privedle do smrti žrtve; obstaja namreč možnost, da se tovrstna dejanja opredelijo kot posebna kategorija. Na področju štetja umorov poteka še vedno usklajevanje, saj še vedno različne zakonodaje različno definirajo in evidentirajo dejanja umora in uboja, pomoči pri samomoru, detomora in evtanazije (op. p.: podprojekt usklajevanja definicij in prakse evidentiranja na področju umorov in ubojev vodi Paul Smit, zbiranje in primerjave definicij ter preverjanje podatkov še trajajo).

Na področju posilstva in drugih kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost in moralo (angl.: rape and other sexual offences) je bilo več pozornosti kakor prej namenjeno opredelitvi tovrstnih dejanj zoper mladoletne. Še vedno obstajajo razlike v razlikovanju med posilstvom in spolnim nasiljem, prav tako ni vedno jasnega razlikovanja med spolnim napadom in spolno zlorabo (mladoletnih).

Na področju kriminalitete drog (angl.: drug offences) obstaja jasno razlikovanje med »uporabo« (angl.: consumption) in posestjo manjših količin droge, pri čemer nekatere države jasno opredelijo, kaj se šteje kot manjša količina. Prav tako države najavajo oteževalne okoliščine, zaradi katerih se določena dejanja obravnavajo kot težja. Navzlic relativno poenotenim definicijam, pa še vedno ne dajejo vse države podatkov o težjih vrstah kaznivih dejanj (na primer: organiziranje širših mrež).

Na področju goljufij (angl.: fraud), ki je bilo uvedeno v ESB4, je bilo ugotovljeno, da je obstoječa definicija goljufije dobra, saj omogoča razlikovanje med običajno goljufijo in ponarejanjem (angl.: forgery), prav tako je mogoča opredelitev manjših goljufij (angl.: minor fraud), posebnih vrst goljufij (na primer davčnih goljufij, goljufij s kreditnimi karticami ...), računalniških in drugih vrst goljufij. Zato bo sedanja definicija goljufije ohranjena tudi v naslednjem ESB.

V poglavju o računalniški kriminaliteti je ugotovljeno, da so evropske kazenske zakonodaje relativno standardizirane in da so podatki o tovrstnih kaznivih dejanjih, storilcih, izrečenih in izvršenih sankcijah dostopni.

Definicije o pranju denarja so relativno dobre. Mogoče je zbiranje podatkov v okviru evropskih držav, vendar pa podro-

bni podatki o sumljivih transakcijah in njihovih morebitnih posledicah niso dostopni, saj nacionalne in mednarodne ustanove na teh področjih ne zagotavljajo ustreznih podatkov.

Definiranje in evidentiranje dejanj podkupovanja oziroma korupcije (angl.: corruption) še ni enotno, čeprav sta aktivna in pasivna korupcija v javnem sektorju kaznivi v vseh zakonodajah. Vendar so še razlike med državami v definiranju in evidentiranju različnih vrst korupcije.

V projektu so avtorji obravnavali tudi možnosti vključitve problematike trgovine z belim blagom (angl.: human trafficking), vendar so zaradi tega, ker delo še vedno poteka v okviru drugih projektov, obravnavo problematike odložili za naslednjo izdajo ESB. Za zdaj obstajajo različne definicije in prakse evidentiranja tovrstnih dejanj v evropskih državah.

Pri zajemanju podatkov o delu tožilstev se pojavljajo tri vrste statističnih enot (primeri, postopki in osebe oziroma v angl.: cases, proceedings and persons) in različna pravila evidentiranja, kar je pogojeno tudi z različnimi pristojnostmi tožilstev v različnih državah. Kljub razlikam pa je preoblikovano poglavje (v ESB4) o zbiranju podatkov o delu tožilstev izvedljivo, saj so bili zbrani relativno primerljivi podatki – vsaj glede vhodov (angl.: input) in izhodov (angl.: output) števila obravnavanih primerov.

Avtorji so izvedli evalvacijo dostopnih podatkov o pridržanju in drugih prisilnih ukrepih pred sojenjem in ugotovili, da so tovrstni podatki še relativno skromni. Zato predlagajo, da se izboljša zajemanje tovrstnih podatkov, še posebej, ker tovrstni ukrepi vplivajo na spoštovanje človekovih pravic.

Podatki sodišč v zvezi z izrečenimi kazenskimi sankcijami so večinoma ustrezni, vendar pa še vedno ne kažejo v celoti kompleksnosti realnosti kazenskih sankcij v evropskem prostoru. Še posebej je treba dodatno preučiti področje sankcij in ukrepov v skupnosti, pogojne kazni in vrste sankcij za mladoletne, ker se pojavljajo različne prakse. Zaradi tega je treba zbiranje podatkov na tem področju v prihodnosti še izboljšati.

Na področju izvrševanja kazenskih sankcij je relativno dobra splošna dostopnost podatkov, vendar pa obstajajo še nekatere pomanjkljivosti, ki se nanašajo na opredelitev oseb v zaporih, na podatke o zalogi (številu oseb v zaporih prvega septembra), še posebej za osebe v posebnih ustanovah (za odvajanje od drog, v psihiatričnih ustanovah ipd.), in na podatke o dejanski dolžini odslužene kazni obsojenih oseb.

V zvezi s celotnim potekom zbiranja podatkov (od policijskih statistik do kazenskih sankcij) pa so šibki podatki o tujcih, vključno s podatki o tujcih, ki so državljani držav Evropske unije.

* * *

Četrta izdaja ESB je vsekakor nadaljevanje in izboljšanje predhodnih izdaj, saj je na eni strani zagotovljena kontinuiteta prizadevanj za ustrezno opredelitev in zajemanje podatkov, ki naj bi bili primerljivi v evropskem prostoru, na drugi strani pa ne gre samo za odpravljanje ugotovljenih pomanjkljivosti, ampak za uvajanje novosti, ki omogočajo upoštevanje ne samo tradicionalnih, ampak tudi nekaterih novejših vrst kaznivih dejanj (na primer računalniška kriminaliteta, pranje denarja).

Prav tako so zbrani pomembni podatki, ki kažejo na nekatere značilnosti dela ustanov kazenskega pravosodja, ki lahko vplivajo na raven spoštovanja človekovih pravic v različnih evropskih državah (na primer prakse na področju pridržanja pred sojenjem).

Kot dopolnitev ESB4 je izredno pomembno delo, ki sta ga uredila Jorg-Martin Jehle in Stefan Harrendorf (2010), saj šele teoretska in metodološka razprava o definiranju in evidentiranju kaznivih dejanj in ukrepov ter o standardih za evropske primerjave omogoča večjo stopnjo vpogleda tako na stanje in gibanje kriminalitete v posameznih evropskih državah kakor v nekatere značilnosti dela ustanov kazenskega pravosodja (policije, tožilstev, sodišč, zaporov). Delo je treba uporabljati kot priročnik, ki omogoča presojo veljavnosti, zanesljivosti in kredibilnosti podatkov v ESB.

Vsekakor je treba ESB4 in »priročnik« (Jehle in Harrendorf, 2010) brati skupaj, saj njuno skupno branje (po poglavjih) omogoča višjo stopnjo uvida v probleme definira-

nja kaznivih dejanj in v probleme zajemanja podatkov v različnih fazah kazenskega procesa s strani različnih ustanov.

Tako ESB (vse štiri izdaje) kakor tudi »priročnik« sta nujna na delovni mizi oseb, ki raziskujejo probleme sodobne kriminologije in sistema kazenskega pravosodja v sodobni evropski družbi. Navedeni deli nista namenjeni samo raziskovalcem, profesorjem in študentom ter statistikom v statističnih uradih, ampak tudi vsem tistim, ki se v ustanovah kazenskega pravosodja ukvarjajo z zbiranjem in obdelavo podatkov. Seveda rezultati tega dela lahko koristijo tudi vsem tistim, ki so na vodilnih in vodstvenih delovnih mestih (v državnem aparatu in v ustanovah kazenskega pravosodja), ki omogočajo presojo tako v posameznih primerih kakor tudi presojo posameznih politik in programov dela posameznih ustanov na posameznih področjih dela. Rezultati lahko koristijo tudi nevladnim organizacijam s področja civilne družbe in medijem, ki lahko opozorijo na ugotovljene pomanjkljivosti v delu ustanov kazenskega pravosodja.

Prav tako je treba omeniti, da so bili v pripravo ESB4 in v pripravo »priročnika« vključeni številni evropski kriminologi, ki sodelujejo v okviru Evropskega kriminološkega združenja in ki v veliki meri objavljajo svoje teoretične in empirične rezultate (podprte s podatki iz ESB) v reviji *European Journal of Criminology*.

Ne nazadnje je treba omeniti, da so pri pripravi posameznih ESB (v zaporedju izdaj) kot nacionalni korespondenti sodelovali tudi slovenski avtorji (dr. Alenka Šelih, dr. Franc Brinc, dr. Marko Bošnjak in dr. Miran Mitar).

Miran Mitar

Cliff Roberson, Dilip K. Das, Jennie K. Singer: Police Without Borders: The Fading Distinction between Local and Global

(Policija brez meja: Izginjajoče razlike med lokalnim in globalnim), CRC Press Inc – Taylor & Francis Ltd., Florida, 2010, 328 strani

Najprej nekaj besed o urednikih. Dr. Cliff Roberson je predstojnik katedre Visoke šole za podiplomski študij varnostnih ved na Univerzi Kaplan in zaslužni profesor kazenskega prava na Univerzi Washburn z ugledno akademsko kariero. Je glavni urednik revije *Professional Issues in Criminal Justice Journal* in ima obsežne neakademske izkušnje s področja prava. Prav tako je avtor ali soavtor številnih knjig in člankov s področja kazenskega prava. Dr. Dilip K. Das je profesor kazenskega prava in svetovalec za človekove pravice pri Združenih narodih. Je ustanovni predsednik mednarodnega

simpozija policijskih vodij (IPES) in ustanovni glavni urednik revije *Police Practice and Research: An International Journal*, povezane z IPES. V njegovo bibliografijo sodi več kot 24 knjig in številni članki. Dr. Jennie K. Singer je klinična forenzična psihologinja z izkušnjami, pridobljenimi z delom v številnih popravnih ustanovah. Je docentka na oddelku za kazensko pravo na kalifornijski univerzi v Sacramentu.

Knjiga *Policija brez meja: Izginjajoče razlike med lokalnim in globalnim* je mozaik prispevkov, predstavljenih na petnaj-

stem letnem mednarodnem simpoziju policijskih vodij, ki je potekal v Cincinnatiju v Ohiu leta 2008, dopolnjenih s prispevki drugih uglednih strokovnjakov. Osrednja tematika simpozija obravnava policijsko dejavnost brez meja in potrebo po sodelovanju med policijo, akademsko skupnostjo, zasebnimi policijskimi službami in splošno javnostjo. Knjiga tako izpostavlja naraščajočo potrebo po kohezivni mednarodni policijski skupnosti, pri čemer njena poglavja predstavljajo možnost nastanka globalne policijske skupnosti. Avtorji s prepletanjem teoretičnih zamisli in predstavitev konkretnih primerov razpravljajo o številnih izzivih držav po svetu, da bi raziskali raznolikosti policijskih metod kot tudi kulturne in zgodovinske informacije ter orisali živ prikaz različnih policijskih stilov in programov v različnih državah. Kot odziv na zločine, katerih področje delovanja postaja vse bolj meddržavno, morajo nacionalne policijske agencije osnovati sistematičen globalen komunikacijski sistem, ki bo povzdignil sedanje metode sodelovanja na višjo raven globalnega policijskega poslanstva. Knjiga poudarja posamezne razlike v policijski teoriji, stilu in praksi po svetu ter vzpostavlja dialog, s katerim se policijske agencije in akademiki lahko učijo od drugih kultur, prepoznavajo podobnosti in se pomikajo v smeri izpopolnjene globalne policijske metodologije.

Prvo poglavje, *Policija brez meja: Pregled*, avtorjev dr. Petra C. Kratcoskega in mag. Lucille Dunn Kratcoski, je strnjena prikaz predstavitev na prej omenjenem mednarodnem simpoziju policijskih vodij. Avtorja izpostavljata, da se v sedanji globalni družbi kriminal ne zmeni več za državne meje, kar vpliva tudi na policijsko dejavnost. Glede na to, da večji del kriminalnih aktivnosti, predvsem tistih, povezanih z organiziranim kriminalom in terorizmom, presega državne meje in prizadene številne države, se mora policija v boju proti tem aktivnostim in za njihovo preprečevanje vključiti v mednarodno sodelovanje. Tragičen primer terorističnega napada na Svetovni trgovinski center 11. septembra 2001 je boleče pokazal pomen učinkovitega sodelovanja različnih policijskih agencij (državnih in zasebnih) tako na državni kot tudi na mednarodni ravni. Zato se policijska dejavnost danes spreminja in postaja vse bolj brez meja. Državne meje so zaradi sporazumov o sodelovanju, ki so jih države sklenile za medsebojno podporo in pomoč, praktično odpravljene. Vendar pa to sodelovanje potrebuje globalno strategijo, ki mora temeljiti na svetovni teoriji sistemov. Da bolj vplivne države ne bi izkoriščale manj vplivnih, navadno držav v razvoju, in da bi olajšali in izboljšali možnosti držav za sodelovanje v okviru različnih policijskih akcij, avtorja poudarjata pomen dobro izdelanih sporazumov in pogodb med državami. Med drugim izpostavita predstavitve, ki dokazujejo zapolnjevanje vrzeli med policijo in drugimi institucijami, vključno z akademsko skupnostjo kot posledico interakcije, sodelovanja in obojestranske podpore, in pri tem poudarita, da se v 21. stoletju policijske agencije soočajo s številnimi iz-

zivi, ki za učinkovito delo od njih zahtevajo strukturne, organizacijske in vsebinske spremembe.

V drugem poglavju, *Polijska dejavnost in človekove pravice*, Raymond Kendall opozarja, da imajo številne policijske agencije po svetu kljub številnim mednarodnim dokumentom, ki poudarjajo pomen človekovih pravic v okviru policijske prakse, in ne glede na dejstvo, da je zaščita človekovih pravic osrednja funkcija policije, dolgo zgodovino kršitev človekovih pravic. Način, kako policijske organizacije opravljajo svoje delo, je nezmotljiv kazalnik stopnje kakovosti demokratične družbe in spoštovanja pravne države. Avtor poudarja, da številne različne pobude kažejo, da je vprašanje človekovih pravic postalo neizogiben del našega družbenega življenja in da moramo zagotoviti, da *Splošna deklaracija o človekovih pravicah* postane resnično univerzalna. Kendall izpostavlja pomen pomoči uveljavljenih držav državam v razvoju pri vzpostavljanju policijske prakse, ki bo osredotočena na spoštovanje človekovih pravic.

V tretjem poglavju profesor dr. Victor N. Shaw preučuje tematiko, povezano z *Vzdrževanjem reda v času dinamičnih sprememb in družbenega nadzora v Aziji in tihooceanskih državah*. Avtor razpravlja o vprašanjih, ki se pojavijo, ko države, znane po visoki stopnji družbenega nadzora, poskušajo posodobiti svoje metode. Azija in *tihooceanske države* so dinamična regija visokega gospodarskega razvoja, poglobljenih političnih reform in obsežne družbenokulturne transformacije. Ob vseh teh spremembah dosegajo kriminal in drugi družbeni problemi neprecedenčen obseg, oblike in kompleksnost ter predstavljajo resen izziv za sistem družbenega nadzora. Avtor poudarja, da razširitev starega sistema ni dovolj, temveč je veliko bolj pomembno modernizirati celoten sistem, da bi se lahko bolj učinkovito in uspešno soočal z novimi okoliščinami. V povezavi s tem avtor opisuje težave v prizadevanjih za uspešno združenje starega in novega, socialističnih in kapitalističnih idej ter vzhodnih in zahodnih filozofij. Zagovarja globalni ideološki konsenz, tako da bi vse države lahko uživale koristi filozofije učinkovitejše policijske dejavnosti s sintezo tradicionalnih in modernih idej. Tudi v tem poglavju, pa tudi v vsej knjigi, so močno poudarjeni dokazi o potrebi, da razvite države posredujejo svoje znanje, izkušnje in najučinkovitejšo prakso, nudijo finančno podporo in strokovno izobraževanje slabše organiziranim policijskim agencijam manj razvitih držav.

Četrto poglavje, *Rast in razvoj ženske policije v Indiji*, je prispeval dr. Adki Surender. Njegovo osrednje zanimanje v tem poglavju je vloga žensk v indijski policijski sili. Surender poudarja, da imajo ženske zgodovinsko šibko vlogo v okviru indijske policijske sile, čeprav so enakovredne članice družbe. Ženske so v primerjavi z bolj razvitimi državami v Indiji šele pred kratkim postale del indijskih policijskih sil. Potreba po

policistkah je postala bolj očitna z večjim številom prestopnic in žensk žrtev. Kljub temu policistke še vedno predstavljajo manjšino in v policijski sili zasedajo večinoma nižje položaje. Statistika, ki jo predstavi Surrender, kaže, da je bil na tem področju sicer dosežen nekakšen napredek, čeprav ženske v policijski dejavnosti ne dosegajo niti 3 odstotkov celotne sile. Glede na čedalje večjo vključenost žensk v policijsko delo avtor poudarja potrebo po nameščanju žensk blizu njihovih domov in po dnevnem varstvu za otroke, tako da družinske odgovornosti ne bi omejevale dela žensk.

V petem poglavju o *Policiji in policijski dejavnosti v Sloveniji – ovire in izzivi* avtorja dr. Gorazd Meško in dr. Darko Maver razpravljata o prizadevanjih Slovenije za profesionalizacijo policije in prilagoditev metod njenih agencij bolj moderni svetovni družbi s predstavitvijo raziskovalnih študij, temelječih na policiji in izvedenih v Sloveniji od sredine sedemdesetih let prejšnjega stoletja, in njihovega vpliva na policijsko dejavnost. Avtorja izpostavljata ovire pri prilagajanju principov skupnostne policijske dejavnosti, da bi ustrezali slovenski kulturni in pravni strukturi, ter potrebo po izobraževanju na tem področju. S predstavitvijo različnih študij poudarjata izzive, s katerimi se je treba soočiti, da bi presegli nekatere ovire na poti do profesionalizacije policije v Sloveniji in da bi dosegli višje etične standarde v okviru policijske dejavnosti. Ti izzivi vključujejo cinizem in predsodke proti marginaliziranim skupinam, policijsko deviantnost in pomanjkanje integritete, pomanjkanje posebnih veščin in izobraževanja za izvajanje dolžnosti, zlasti komunikacijskih veščin in veščin za reševanje problemov. Raziščeta tudi širši vprašani policijske legitimnosti in etičnosti. Avtorja predpostavljata, da bi mednarodna podpora policijskim agencijam in globalni javni pritisk nanje spodbudila države, da bi osnovale izobraževalne programe za učenje etike in jih cenile. Avtorja izpostavljata pomen progresivnega vodenja kot ključnega elementa pri odpravljanju težav in povečevanju profesionalizma policistov.

V šestem poglavju, *Študija o policijski dejavnosti na Kitajskem*, dr. Kam C. Wong predstavi zgodovino raziskav o policijski dejavnosti na Kitajskem in hkrati izpostavlja težave pri uporabi zahodnih okvirov in teorij pri obravnavi edinstvenega kompleksnega zgodovinskega, družbenega, kulturnega in političnega položaja Kitajske. Večino raziskav o kitajski policijski dejavnosti so naredili zahodni kriminologi. Avtor zato poziva kitajske raziskovalce, ki lahko bolje razumejo stanje v svoji državi in ga bolje interpretirajo, k večji udeležbi na tem področju. Poudarja, da morajo kitajski raziskovalci na Kitajsko gledati od znotraj navzven in od spodaj navzgor (bottom up), da bi lahko pridobili znanje o svoji družbi in spoznali njeno teoretično konstrukcijo kljub številnim oviram pri pridobivanju popolnih, pravih podatkov znotraj kulture restriktivnega dostopa do informacij, kakršen je na Kitajskem. Avtor

predstavi nekaj praktičnih predlogov in opiše različne specializirane metode za izvajanje raziskav o policijski dejavnosti na Kitajskem, ki bi lahko pomagale preseči ta problem.

V sedmem poglavju, *Razvoj usmerjevalne dejavnosti policije za preprečevanje mladostniškega prestopništva na Japonskem*, profesor Minoru Yokoyama predstavlja informacije in statistiko o valovih mladostniškega kriminala na Japonskem in analizira razvoj usmerjevalne dejavnosti japonske policije po drugi svetovni vojni. Razpravlja o kulturnih implikacijah in pomenu razumevanja zgodovine pri opisovanju mladostniških težav na Japonskem in razumevanju odziva japonske policijske sile. Yokoyama poudarja, da so s spremembo v družbo brez meja vzniknili novi kriminalni izzivi, ki presegajo tako meje skupnosti kot tudi meje države. Poudarja, da se lahko policija na državni ravni uspešneje sooča s kaznivimi dejanji kakor lokalna policija, vendar hkrati razume, da se policijske sile posamezne države ne morejo dovolj učinkovito zoperstaviti meddržavnim kaznivim dejanjem. Zato bralca spodbuja k premisleku o vzpostavitvi mednarodne policije, ki bi presegala organizacijo, kot je Mednarodna organizacija kriminalistične policije (ICPO – International Criminal Police Organization).

V osmem poglavju, *Inovativen policijski projekt za rešitev problemov mladostniškega kriminala v Hongkongu*, avtorica dr. Jessica Li Chi-mei opisuje implementacijo programa hongkonške policije po zgledu policije v južni Avstraliji; njihov program temelji na filozofiji skupnostne policijske dejavnosti. Hongkonška policija sicer nikoli ni uradno priznala privzema skupnostne policijske dejavnosti, kljub temu nekatere od policijskih pobud, namenjene spodbujanju skupnostnih odnosov v preteklih nekaj desetletjih, vsebujejo številne elemente te filozofije. Te pobude vključujejo tudi Operacijo preboj (Operation Breakthrough), v okviru katere se je poleti 1998 približno 22 policistov zunaj delovnega časa prostovoljno udeležilo tridnevnega mladostniškega kampa v policijskem okrožju Tuen Mun. Ta projekt so potem razširili tudi na druga okrožja. Projekt je dokazal, kako lahko majhen prispevek policistov pozitivno vpliva na življenja ogroženih mladostnikov. Operacija preboj je proaktiven način soočanja z mladostniškim kriminalom. Avtorica poudarja, da so tovrstni programi potrebni po vsem svetu.

Deveto poglavje, *Nepovratni nalogi za prijetje: oblika moderne izgona*, avtorjev Rubena Sorgea in Nahannija Pollarda izpostavlja pomen vračanja storilcev kaznivih dejanj v njihovo lokalno provinco v Kanadi. Izsledki avtorjev razkrivajo, da veliko število ubežnikov, ki jih iščejo zaradi resnih kaznivih dejanj, prosto živi zunaj jurisdikcij, kjer so zagrešili kaznivo dejanje. Avtorja izpostavljata, da je bistvo težave v tako imenovanih »nepovratnih nalogih«, ki jih izdajo sodišča provinc

in se nanašajo na naloge za prijetje, ki jih izda neka druga jurisdikcija, z radijem vračila, ki ne vključuje jurisdikcije, v kateri je policija prišla v stik s storilcem kaznivega dejanja. Zaradi visokih stroškovnih posledic spremstva v postopku vračanja storilca kaznivega dejanja so številne jurisdikcije razvile svojevrstne politike določanja radija naloga, tako da podobna kazniva dejanja po kazenskem zakoniku prepoznajo drugače in zato včasih izdajajo naloge z neprimernim radijem vračila glede na resnost kaznivega dejanja. Take razmere otežujejo postopek privedbe ubežnikov pred sodnike. Številni od teh ubežnikov ponovno storijo kazniva dejanja, ne da bi se soočili z obtožbami zaradi prejšnjih kaznivih dejanj. Ta problem je znan v vseh policijskih jurisdikcijah v Kanadi, ogroža varnost skupnosti in izčrpa sredstva policije. Avtorja prikažeta, da so bila prizadevanja za rešitev tega vprašanja do zdaj večinoma neuspešna, in predstavita nekaj metod za prikrititev obstoječih in osnovanje novih politik v Kanadi, ki bi rešile ta problem.

V desetem poglavju, *Vohuniti za vohuni: izvajati raziskavo v Enotni posebni službi Združenega kraljestva*, dr. David Lowe predstavi edinstveno raziskovalno metodologijo prikritega opazovanja s sodelovanjem med delom v okviru protibeščevalne agencije – Enotne posebne službe ZK (Integrated Special Branch – ISB). Raziskoval je vlogo ISB-ja v protiterorističnih preiskavah. Avtor razloži potrebo po uporabi prikritega opazovanja v nasprotju z odkritim s sodelovanjem pri zbiranju verodostojnih podatkov o ISB-ju, ki presegajo kvantitativne podatke, ki se nanašajo na učinkovitost in storilnost. Take vrste podatki bi bili zanj nedosegljivi, če bi uporabljal odkrito opazovanje s sodelovanjem. Izpostavil je tudi težave pri izvajanju prikritega opazovanja s sodelovanjem, ne da bi pri sodelavcih vzbudil sum, da izvaja akademsko raziskavo. Avtor preučuje nekatere podobne primere raziskav in izpostavi nekaj podobnosti in razlik med svojo raziskavo in drugimi ter razloži vzroke za uspeh svoje raziskave.

V enajstem poglavju, *Izziv meddržavnega in organizirane kriminala v nordijskih državah: primer Norveške*, avtorja dr. Viviana Andreescu in Odd Berner Malme razpravljata o današnjih skupinah organiziranega kriminala, ki so veliko bolj spremenljive, fleksibilne in pragmatične kot včasih, saj z lahkoto preskakujejo z ene aktivnosti na drugo. Uporabljajo kibernetški prostor, v katerem izvajajo globalne goljufije za pridobivanje sredstev, s katerimi financirajo organizirane kriminalne dejavnosti in terorizem. Avtorja izpostavljata veliko potrebo po mednarodnem sodelovanju v boju zoper čezmejna kazniva dejanja, kot so trgovina z mamili in ljudmi ter kibernetške goljufije. V vse bolj integriranem svetu akterji, kot je policija, niso več le predstavniki nacionalnih držav. Avtorja razpravljata o izzivih, s katerimi se soočajo nordijske države v boju zoper organizirani kriminal, ter se osredotočata na nor-

veško izkušnjo in njena prizadevanja za vzpostavitev mednarodnih povezav, ki bi bile podobne državni koordinaciji ključnih agencij, vključenih v boj zoper resna kazniva dejanja. Predstavitva tudi nedaven napredek in načrtovan razvoj norveške policijske aktivnosti na področju boja zoper organizirani kriminal v Evropi.

V dvanajstem poglavju, *Pobuda javnostanovanjske varnosti v vzhodnem okrožju New Yorka: raziskava s sodelovanjem in program praktikov*, avtor dr. John A. Eterno predstavi program preprečevanja kriminala, v okviru katerega se je Ministrstvo za pravosodje ZDA pridružilo Stanovanjskemu in urbanemu razvoju (Urban Development – UD) za zmanjšanje stopnje kriminala – predvsem kriminala, povezanega z mamili, orožjem in nasiljem – v javnih ali nizkodohodkovnih stanovanjskih enotah, ki jih podpira zveza, in okoli njih. V predstavitvi se avtor osredotoča na program v vzhodnem okrožju New Yorka, ki je vaja iz kazenskega pravnega reševanja težav z uporabo proaktivne strategije, značilne za skupnostno politiko. Delovne skupine, oblikovane v okviru programa, so zaznale potrebe skupnosti, na podlagi katerih so nato razvili posebne strateške načrte za soočanje s specifičnimi težavami teh skupnosti. Avtor nato predstavi metodološki pristop za vrednotenje programa in njegove spodbudne rezultate.

Rdeča nit knjige je stališče, da bi morale bolj uveljavljene države zagotoviti manj razvitim državam informacije in primere najboljših proaktivnih metod za zmanjševanje in preprečevanje kriminala, pospeševanje procesov profesionalizacije policije, povečanje etičnosti policijskega obnašanja in spoštovanje človekovih pravic, z njimi deliti prijeme za prilagoditev teh informacij in omogočiti njihovo uporabo v državah, kjer so take tehnike nove in neznane. Avtorji prispevkov poudarjajo pomen mednarodnega sodelovanja med državami in njihovimi policijskimi agencijami tudi na področju raziskav, prakse in metodologije v boju zoper mednarodni kriminal. Nekateri avtorji izpostavljajo metode skupnostne in v reševanje problemov usmerjene policijske dejavnosti kot področja, ki naj bi ga države vključile v načrte in cilje za organizacijo in razvoj bolj učinkovite državne policijske sile. Prav tako je v knjigi izpostavljena potreba po povečani komunikaciji in sodelovanju med lokalnimi in državnimi agencijami tudi znotraj meja posameznih držav. Uredniki knjige na koncu zaključijo, da le z učenjem iz uspehov in neuspehov držav lahko svet ustvari resnično učinkovito policijsko silo. Meje je treba obravnavati kot umetne pregrade, ki delijo narode. Šele takrat bodo narodi sveta sposobni deliti in privzeti zamisli ter sprejeti in razumeti kulture drugih. Šele takrat bodo narodi zmožni ustvariti močnejše in sposobnejše policijske sile.

Iztok Podbregar

Suzanne Ost: *Child Pornography and Sexual Grooming – Legal and Societal Responses*

(Otroška pornografija in spolni »grooming« – Pravni in družbeni odzivi), Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 273 strani.

Že sam naslov knjige nam daje misliti; najprej zato, ker ga je težko prevesti – slovenskega izraza za *grooming* namreč še nimamo – in obenem zato, ker obeta nekaj več kot številne knjige in članki o kriminaliteti, kjer so žrtve otroci, in še zlasti, kjer so otroci žrtve spolnih zlorab (v najširšem smislu), tj. kopico števil, zgražanja, moralnega ogorčenja in ponujenih hitrih rešitev, od kastracije do pedofilskih seznamov, zapostnic in podobnega. Čeprav je čustveno povsem razumljivo, da je ob takih grozotah nad najmlajšimi, ki se še ne znajo ali/in ne morejo braniti, družba šokirana (še zaporniki pogosto obravnavajo tovrstne zapornike kot najnižjo »kasto«, kot izobčence), pa vendarle idejni vodje številnih pogosto drastičnih ukrepov pogosto ne razmišljajo (morda tudi ne želijo ali ne morejo razmišljati) o tem, ali je to res najboljše za otroke – tako tiste, ki so bili žrtve, kot tudi vse druge, ki jih z ukrepi želijo zaščititi. Zdi se, da je pomembnejše maščevati se storilcem in si tako povrniti svojo kognitivno predstavo oziroma prepričanje o pravičnem svetu (*the belief in a just world*). A moralnopanični diskurz, ki preveva tematiko otroške pornografije in spolnih zlorab, terja svoje (tudi kognitivne) žrtve. Ker gre za vrsto kriminalitete, ki najbolj razburja vsesplošno javnost in o kateri slišimo skoraj vsak dan, se zdi, da je trenutno stanje akutno in nekaj poprej še nevidnega, čeprav v resnici ne otroška pornografija ne zlorabe otrok niti kazenskopravne prepovedi obeh nikakor niso novi pojavi. Že v srednjem veku, poudarja Ostova, je bilo v Angliji prepovedano imeti spolne odnose z deklicami pod določeno starostno mejo, mejo privolitve – čeprav je bila ta bistveno nižja kot danes (pred letom 1875 je bila celo 12 let, med letoma 1875 in 1885 je bila 13 let, nato je bila dvignjena na 16 let). Kljub temu poplave novih kaznivih dejanj oziroma novih artikulacij kaznivih dejanj dajejo misliti, da so številna od teh ravnanj, povezanih s spolnostjo otrok, nova. Ena izmed teh novejših »iznajdb« je tudi tako imenovani *grooming*.

Grooming je ravnanje, katerega namen je pripraviti teren oziroma pripraviti otroka na kasnejšo zlorabo in s tem zmanjšati njegov upor. Vključuje različna ravnanja, od vzpostavitve stika z otrokom (recimo po internetu) do pridobivanja njegovega zaupanja in emocionalne povezanosti, prikazovanja pornografskega materiala otroku, pogovorov z njim o spolnosti in podobnih temah, tudi objemanja in poljubljanja, katerega namen je približati se otroku, postati njegov »posebni« prijatelj ipd. Številna dejanja *groominga* so lahko sama po sebi

legalna, a vodijo k (nelegalnemu) spolnemu kontaktu. Če bi želeli ta izraz prevesti, bi morda po vsebini še najbolj ustrezal pojem dvorjenja. Angleško-slovenski slovar sicer pod glagolom *to groom* razlaga, da to pomeni oskrbovati, negovati; *a groom* – kot samostalnica – pa je lahko tako ženin kot sluga in tudi dvorjan. Slednji prihaja iz besede dvor, tako kot dvoriti, ki pomeni tudi skrbeti, dajati komplimente, izkazovati posebno pozornost z namenom pridobiti si naklonjenost ipd. V kontekstu *sexual groominga* in *child groominga* se mi zdi prav ta pomen dvorjenja ključen in posledično oznaka »spolno dvorjenje« ali »dvorjenje otroku« še najboljši približek vsebini samega početja, zato ga bom uporabljala v nadaljevanju recenzije. (Na spletu smo v enem primeru zasledili tudi prevod »zvodništvo otrok«, vendar je ta izraz neustrezen, saj zvodniki posredujejo oziroma ponujajo otroke kot prostitute drugim strankam, sami pa imajo od tega materialno korist, medtem ko spolni dvorljivec otrok ne posreduje drugim, temveč jih pripravlja, da jih bo sam spolno zlorabil – tako njegovo ravnanje kot cilj sta torej drugačna. V različnih slovenskih prevodih dokumentov EU, ki omenjajo *grooming*, se uporabljata tudi izraza »navežovanje stikov« ali »navežovanje stikov z otroki z namenom spolne zlorabe«. Čeprav je drugi izraz sicer boljši, manj nevtralen kot prvi, se vseeno zdi preveč omejen, da bi bil zares ustrezen. Raznovrstna ravnanja, ki spadajo pod *grooming*, namreč presegajo zgolj (začetno) navežovanje stikov.

Knjiga ima poleg uvodnega šest poglavij. V uvodnem poglavju se avtorica spopade s koncepti, temami in kritičnimi napetostmi. Nato obravnava sodobni fenomen otroške pornografije in spolnega dvorjenja otrokom. V drugem poglavju podrobneje osvetli svet kriminalizacije otroške pornografije in podobnega ravnanja, ki ga v tretjem poglavju nadgradi s podrobnejšo razčlenitvijo škode (*harm*) in izkoriščanja, ki je oziroma naj bi bila del tovrstnega kriminalnega početja. V četrtem poglavju, se s pravno-filozofskega področja preseli v bolj kriminološko okolje, kjer se loti moralne panike in posledic konstrukcije »otroške nedolžnosti«. V petem, bolj primerjalnopravnem poglavju, si ogledamo pravno urejanje v Kanadi in Združenih državah Amerike ter drugod v mednarodni skupnosti. Zadnje poglavje pa posvari pred dolgoročnimi posledicami trenutnih družbenih in pravnih odzivov na omenjeno kriminaliteto za same otroke ter predlaga nov, bolj racionalen (manj »moralnopaničen«) pristop k reševanju problematike.

Monografija tako s sociološko-pravnega in teoretičnega vidika obravnava probleme, s katerimi se spopadata družba in pravo z namenom, da bi preprečila tako dejansko kot potencialno škodo otrokom. Nekatera izmed glavnih vprašanj, ki jih zastavlja, so naslednja: Kako družba in pravo konstruirata kazenskoopravno škodo (*harm*) otroške pornografije in dvorjenja? Kakšen vpliv imajo konstrukcije pojma otrok na pravne in družbene odzive na omenjeno kriminaliteto? Kaj je bil vzvod za ekspanzivno kriminalizacijo na tem področju? Kako se lotiti reševanja problematike na manj škodljiv, bolj racionalen način? Avtorica pri tem izhaja iz teze, da je otroštvo družbeno skonstruiran pojem, zaradi česar dejansko ne obstaja nič takega, kot je univerzalni pojem otroka ali univerzalno otroštvo. Kljub temu pa nekatere značilnosti iz različnih razlogov pridobijo tolikšno veljavo, da sčasoma postanejo karakteristične za sam pojem »otroka« oziroma del tega pojma. Prav te prevladujoče opredelilne določilnice otroka – konkretnejše elementa nedolžnosti in ranljivosti – pa so po mnenju avtorice problematične. Konstrukta nedolžnosti in ranljivosti sta konstrukciji močnega protekcionističnega diskurza, ki trenutno prevladuje v družbenem in pravnem svetu. Družbene in pravne strukture, kultura, politika in mediji namreč ustvarjajo družbeno »realnost« otroške pornografije; družbena realnost pa je ustvarjena zato, da služi nekemu namenu. Dojemanje otrok kot nedolžnih in ranljivih po mnenju avtorice služi temu, da jih varujemo in še naprej vidimo kot fundamentalno drugačne od odraslih. Moralni diskurz, ki vedno razvema strasti, je na področju otroške pornografije in zlorab otrok na splošno tako močan, da ga je težko zavračati, ne da bi bil takoj ostraciran iz družbe in družbene realnosti, ki je z njim prepletena. Ne le vsakdanji diskurz tudi zakonodajni in sodni je prepleten z moralistično terminologijo, opozarja Ostova. Primer slednje je tudi pojem »nedostojnosti« (*indecenty*), ki po avtoričinem mnenju ni primeren, saj ne opozori primerno na dejstvo, ki je srž problema – namreč na dejstvo, da so ti otroci izkoriščani in v nekaterih primerih zlorabljeni. Drugače povedano, ne osredotoča se na škodo, ki jim je povzročena, temveč le na nemoralnost, zavržnost početja – na, kot bi temu rekli v kontinentalnem pravnem sistemu germanskega kroga, materialno protipravnost. Tak, predvsem na morali oziroma nemorali temelječ govor pa lepo sovпада z moralno paniko, ki vlada na tem področju. Je njen proizvod kot tudi njeno hranilo.

Prevladujoča moralna panika otežuje raziskovalcu, da izstopi iz tega univerzuma in se bolj kritično loti stvari, ne da bi ga bilo strah hudih obtožb, češ da ne jemlje dovolj resno škode, ki jo otroci – žrtve otroške pornografije – utrpijo. Poleg tega – širše, družbeno gledano – omogoča naraščajoči trend kriminalizacije vsega, kar bi morebiti lahko nekoč vodilo do spolnih zlorab – ne le dejanske, temveč tudi precej oddaljene škode. Tako se pospešeno kazenskoopravno prepoveduje tudi

psevdootroška pornografija, tj. pornografske navidezne slike otrok, ki to niso (gre za računalniško izdelane oziroma zmanipulirane slike) in kjer tako noben otrok ni bil zares zlorabljen v pornografske namene, zato je umestno vprašanje, kje je kazenskoopravna škoda, ki je potrebna za kriminalizacijo v sodobnem kazenskoopravnem sistemu. Če ni nastale škode ali neke verjetnosti nastanka škode, potem je legitimnost kriminalizacije pod vprašajem. Poleg psevdopornografskih podob otrok avtorica opozarja tudi na pozive medijev in politikov h kriminalizaciji drugih deviantnih ravnanj, ki bi prav tako lahko pomenila grožnjo, kot na primer dvorjenje neznancev (*stranger grooming*).

Glede kriminalizirane *posesti* (otroško)pornografskega gradiva avtorica zagovarja stališče, da je posest takega gradiva praviloma le oddaljena škoda (*remote harm*), medtem ko primarno škodo povzročajo tisti, ki izdelujejo otroško pornografijo. Kritizira tudi mnenje nekaterih, da bi kriminalizacijo te oddaljene škode lahko upravičili z argumentom, češ da kazenskoopravno preprečevanje posameznikom, da bi posedovali otroško pornografijo, zmanjšuje trg oziroma ponudbo takega materiala in da tako posledično zmanjševalno vpliva tudi na primarno ali neposredno škodo. Pri tem se naslana na von Hirscha, ki izpostavi probleme s pripisovanjem avtorstva za neposredno škodo komu, ki s svojim dejanjem le povečuje verjetnost nastanka škode, in Bakerja, ki meni, da zgolj spodbujanje nekega trga ali vplivanje na dejanja nekoga drugega ne vzpostavi zadostne normativne zveze med dejanjem posedovalca in prihodnjo protipravno škodo, ki jo bo ta drugi neposredno povzročil (str. 117). Kljub temu pa se pridružuje Bakerju tudi v mnenju, da je omenjeno normativno zvezo pri posestniku vseeno mogoče najti, in sicer v tem, da posestnik razpolaga z gradivom, ki je nastalo kot proizvod primarne protipravnosti. Ker se posestnik okorišča z rezultati dela izdelovalca pornografskega materiala, ki je otrokom povzročil primarno škodo, naj bi bilo njegovemu ravnanju upravičeno pripisati kaznivost. Zveza naj bi bila še posebej močna, kadar posestnik namerno vpliva na izdelovalca, naj izdela še več podobnega gradiva. Prav tako je avtorica mnenja, da naj bi bilo mogoče upravičiti kazenskoopravno prepoved posesti, v kolikor se otrok zaveda, da so njegove slike v posesti nekoga drugega in zato psihološko trpi (str. 123). To trpljenje naj bi predstavljalo neposredno škodo, ki jo posestnik povzroča, zaradi česar bi bilo njegovo ravnanje upravičeno kriminalizirati. Pri tem pa se nam zastavljajo nekatera vprašanja. Ne le, da so taki primeri, ko bi otrok vedel za konkretnega posestnika njegovih pornografskih slik, precej redki oziroma prej izjema kot pravilo in je zato kriminalizacija posesti težko upravičljiva na abstraktni in splošni ravni, problem tovrstne argumentacije je tudi v tem, da tu kriminalizacija ne temelji toliko (če sploh) na objektivno škodljivem ravnanju posestnika, ampak bolj na subjektivnem

počutju in percepciji oškodovanca, tj. otroka. Zadeva je tako podobna angleški kriminalizaciji antisocialnega vedenja ali našemu (spornemu) prekršku nedostojnega vedenja, kjer je to, ali je nekdo v prestopku ali ne, odvisno bolj od naključnih mimoidočih ter njihove percepcije in senzibilnosti kakor pa od kvalitete (tj. zavrznosti in škodljivosti) storilčevega ravnanja. V kolikor se namreč šteje, da je prekršek realiziran le, če to koga »moti, povzroči vznemirjenje ali zgražanje ljudi« (7. člen ZJRM-1), potem je pri takem prekršku pomembnejše od storilčevega ravnanja to, da ima ob storitvi okrog sebe tolerantne ljudi oziroma ljudi, ki se ne vznemirijo prehitro ali ne dojamajo situacije ali ne vidijo prav dobro ali ne gledajo preveč naokoli ipd. To so bistveno preveč muhaste in subjektivne okoliščine, da bi lahko upravičile kriminalizacijo nekega ravnanja kot objektivno prepoved nekega škodljivega ravnanja. Prav tako gre za *post facto* oziroma *in facto* okoliščine, ki torej niso (ali pa so redko) podane pred dejanjem samim in torej nanje storilec ne more vplivati. Kriminalnost njegovega ravnanja tako ni odvisna od njega samega, temveč zlasti od drugih ljudi, kar upravičeno sproži vprašanje pravičnega pripisovanja avtorstva za prestopki takemu storilcu. Ponovno se torej odpira problem, znan pod imenom »fair imputation« (von Hirsch). Ali je pravično ali pošteno pripisati avtorstvo za neki prekršek ali kaznivo dejanje komu, ki izpolni znake prekrška ali kaznivega dejanja zgolj v primeru, da tretje osebe posedujejo določene kvalitete (na primer občutljivost) ali reagirajo na določen način (na primer se zgražajo)? Navkljub obstoječim tovrstnim inkriminacijam moderna kazensko-pravna filozofija na to vprašanje načeloma odgovarja odklonilno. Ker se občutljivost in prag vznemirjenosti razlikujeta od človeka do človeka, je s tako kriminalizacijo namreč nemogoče doseči objektivno oziroma enako obravnavo »storilcev« enakega ravnanja.

Pri posesti je nadalje zanimivo omeniti še to, da nekateri posest in ogledovanje otroške pornografije jemljejo ne samo za neškodljivo, temveč celo za terapevtsko. Ostova omenja raziskave (za katere pa poudarja, da potrebujejo še malo več kilometrine oziroma repliciranih študij), ki nakazujejo na to, da naj bi imelo ogledovanje tovrstnih podob »terapevtski« učinek na posameznike, ki imajo sicer spolna nagnjenja do otrok, saj naj bi tako lažje nadzorovali svoje spolne interese. Ogledovanje slik naj bi bilo tako vrsta eskapizma, način spoprijemanja z lastnimi emocijami in preprečevanja, da bi spolno zlorabili kakšnega otroka.

Pri kriminalizaciji *razširjanja* takega gradiva Ostova poudarja razliko med nekom, ki tudi sam izdeluje otroško pornografijo – pri tem je razširjanje materiala le škodljivi dodatek k primarni ali neposredni škodi, ki jo povzroča izdelovanje otroškega pornografskega materiala (tj. izkoriščanje otrok v spolne namene odraslih) – in nekom, ki ne izdeluje

gradiva, temveč ga zgolj razširja. V teh primerih storilčevo ravnanje nima neposredne zveze s primarno škodo izdelovalca, zato bi njegovo kriminalizacijo lahko upravičevali kvečjemu z argumentom, da ima distributer dobiček od povzročene primarne škode nekoga drugega. Prav tako distributer izkorišča otroke, ki so bili zlorabljeni v procesu izdelovanja otroške pornografije, ki jo razširja, ter nepošteno služi na njihov račun (str. 107, 108). Pri *dvorjenju* pa je zadeva še bolj zapletena. Ker mora biti kriminalizacija – kot poudarja avtorica – vedno postavljena na nek racionalen temelj, ki ga je mogoče zagovarjati, kriminalizacija tistih oblik *dvorjenja*, pri katerih ne najdemo racionalne osnove, seveda ni upravičena. Po mnenju Ostove je mogoče upravičeno zagovarjati kriminalizacijo *dvorjenja* zgolj v primerih, kadar *dvorjenje* povzroča ali omogoča povzročitev primarne (ne le oddaljene) škode otroku. Mnogo dejanj *dvorjenja* je neškodljivih (na primer dajanje daril otroku, ki mu storilec *dvori*), toda če je to dejanje »povzročeno z namenom olajšanja storilčevega kasnejšega škodljivega ravnanja, ki bo zagotovo škodilo otrokovemu interesu, [...] to spremeni naravo storilčevega *dvorjenja*« (str. 136). S tem naj bi se spremenila normativna narava »*dvorljivčevega*« ravnanja v bolj zavrznega in posledično kriminalizacije vrednejšega. Storilcu bi prav tako lahko očitali, da izkorišča naivnost in ranljivost otroka za svoje cilje ter ustvarja dejansko tveganje za prihodnjo škodo. A kakšna je vloga obstoječih družbenih konstrukcij *dvorjenja* pri vsem tem? Je mogoče, da prevladujoče predstave *dvorjenja* povečujejo nevarnost, da pride do škode? Ostova poudarja, da so trenutne družbene in pravne konstrukcije *dvorjenja* kot nečesa, kar izvajajo neznanci po internetu in drugih komunikacijskih tehnologijah, netočne in problematične, ker s tem postanejo otroci bolj ranljivi za druge, pogostejše oblike *dvorjenja*, na katere starši niso toliko pozorni, saj ne ustrezajo prototipu *dvorjenja*, prototipskim okoliščinam ali prototipskemu storilcu *dvorjenja*.

Tudi konstrukt nedolžnosti kot esenca otroštva je lahko škodljiv. Zanimivo je, da do 14. stoletja družba na otroštvo ni gledala kot na življenjsko obdobje, ki bi bilo bistveno drugačno od odraslosti. In čeprav so od 14. stoletja na otroštvo gledali drugače, je šele v drugi polovici 18. stoletja vanj vstopila tudi ideja o otroški nedolžnosti. Rousseau tako v svojem delu Emile zapiše, da je otrok »moralno nedolžen« in blizu naravi, družba pa je tista, ki ga na koncu pokvari. Ideja o otrokovi nedolžnosti se je zares razcvetela v viktorski obdobju, pri tem pa je bila pomembna tudi vera, natančneje krščanstvo: v svoji čistosti in nedolžnosti so bili otroci »najbližje Bogu« (str. 179). Ko je tako nedolžnost postala osrednja lastnost otroštva, pa se je začelo njeno izkoriščanje. Nedolžnost je postala objekt oglaševanja in »spletka«, na katero se je bilo mogoče zanesti, kadar je bilo treba pokazati na nehumanosti, ki so jih trpeli revnejši otroci (str. 180). Skonstruirana nedolžnost pa je bila

izkoriščena, kot zatrjuje Ostova, tudi za dvig starosti spolne privolitve, ki se je v Angliji z amandmaji kazenskega prava leta 1885 dvignila s 13 let na 16 kot posledica uspešne gonje proti prostituciji in »propadu mladih deklet« (ibidem). Namen zakonodaje je bil sicer vzdrževati ideal čistosti in nedolžnosti otroštva, toda oskrnjen in »izkušen« otrok je s tem postal anathema in zadrega (Smart v Ost, str. 180).

Tako v viktorijanski Angliji kot v današnjem času pa ta ustvarjena »nedolžnost« ne priznava včasih drugačne realnosti otrok in njihovih izkušenj. Vsi otroci namreč ne dozoriyo spolno istočasno ali na enak način. Če se njihova realnost ne prekriva z družbenim konstruktom otroštva, jih družba pogosto kaznuje in zaničuje. Podobno kot družba hitro označi ženske, ki prehitro menjavajo spolne partnerje ali v javnosti govorijo o tem, kako uživajo v spolnosti, za »kurbe«, tako so otroci, ki s svojim spolnim obnašanjem ne izpolnjujejo (več) znakov konstrukta »otroške nedolžnosti«, hitro označeni za pokvarjene in »padle« ter tako rekoč ne-otroke. Spomnimo se na primer ameriške pravne ureditve, kjer je otroku, ki je zagrešil kak hud zločin, dovoljeno soditi kot odraslemu. Podlaga tej ureditvi je tudi domneva, da je pravi otrok nedolžen in ne more zakriviti hudih zločinov ter, *a contrario*, da »otrok«, ki to presumpcijo postavi na laž, pač ni več »otrok«. Taka presumpcija ni zares »presumpcija« (ki jo je v pravo vedno moč ovreči), ampak bolj družbena in pravna »fikcija«.

Zgoraj omenjeni ne-otroci, kot poudari Ostova, zlahka postanejo »drugi« (*the Other*), koncepcija otroške nedolžnosti pa je tako rešena pred propadom. Otroška nedolžnost je seveda primarno nedolžnost v spolnem pogledu, tj. spolna nevednost, neznanje o spolnosti. To omogoča, da je spolna zloraba pogosto predstavljena v kontekstu izgube nedolžnosti, namesto da bi bila v kontekstu zlorabe moči. Prav tako postanejo sumljivi že kakršni koli posnetki golih otrok, četudi so to fotografiji otroci in na posnetku niso na noben način seksualizirani. V Angliji so tako umaknili iz galerije slavne posnetke dveh deklic, ki se igrata, pri čemer ena od njiju ni oblečena, na Hrvaškem pa so domačini hudo pretepli nizozemskega turista, ki je na plaži, kjer prosto naokoli letajo tudi goli otroci, fotografiral. Imeli so ga za pedofila, kasneje pa je na policiji postalo jasno, da na niti eni fotografiji ni bilo otrok. Dejstvo, da družba vidi v golih otrocih nekaj nespodobnega, nekaj spolnega, je problem sam po sebi, saj s tem – kot trdi Ostova – seksualiziramo otroška gola telesa. Po mnenju Toynbeeja je tak pogled pogled pedofila, ne zdrave družbe. Tak pogled pa tudi škodi otrokom, ki sprejmejo prevladujoče mnenje odraslih o svojem telesu in se ga tako začnejo sramovati.

»[M]edtem ko se pravo in družba tako trudita zaščititi otroke s sklicevanjem na ideal otroške nedolžnosti, se lahko izkažeta pojma nedolžnosti in čistosti za najprivlačnejša rav-

no tistim posameznikom, pred katerimi želi družba otroke obvarovati,« zaključuje Ostova (str. 191) in predlaga, da se globoko zamislimo nad moralističnim diskurzom, ki ga uporabljamo, kadar je govor o spolnih zlorabah otrok, nad načinom, kako družbeno konstruiramo otroka in portretiramo škodo otroške pornografije. Ostova nas svari, da pravni testi, kot tisti v ZDA, ki zahtevajo premislek o tem, ali neka podoba opolzko razkriva mladoletnikove genitalije ali sramni predel, vabijo gledalca, da v podobi najde element spolnosti (str. 235). Hkrati pa nas opozarja, da blanketna kriminalizacija kot običajni pristop današnje družbe k otroški pornografiji ne pripozna avtonomije starejših najstnikov in njihove spolne svobode; pripoznavanje teh bi namreč zahtevalo, naj sprejmemo dejstvo, da otroci niso tako nedolžna in ranljiva bitja, kot jih želimo videti. Na koncu Ostova poudari, da je treba natančneje ugotoviti »empirično škodo« otroške pornografije in dvorjenja ter utemeljiti kriminalizacijo na ideji izkoriščanja, ne na nedostojnosti. Kriminalizira naj se le ravnanje, ki otroka škodno izkorišča (*harmfully exploits*) (str. 240). Poleg tega avtorica poziva, naj se da več poudarka situacijski prevenciji, ki se osredotoči na okoliščine nezaželenega ravnanja, v nasprotju s kriminalizacijo, ki si da opraviti le s storilcem. Tako otroci kot njihovi starši potrebujejo tudi več znanja, da bodo znali prepoznavati vse znake dvorjenja in dvorljivcev – tudi (ali zlasti) tistih, o katerih ne slišimo skoraj ničesar, čeprav so odgovorni za večino spolnih zlorab otrok, tj. tistih, ki niso na spletu in niso neznanci.

Monografija Suzanne Ost pogumno vstopi na območje zla, na katero se kot družba odzivamo najbolj (negativno) emocionalno, ter kritično pretrese trenutni družbeni in posebej pravni pristop k boju proti otroški pornografiji. Knjigo odlikuje tako širina, ki jo avtorica črpa iz obširne literature in pravnih virov, kot globina razmišljanja, ki se je avtorica ne boji izraziti navkljub občutljivi tematiki, ki jo obravnava. Monografija tako nedvomno prispeva h korpusu sociološko-pravnih in kriminoloških tekstov, ki osvetljujejo vprašanja kriminalitete, povezane s spolnostjo in otroki, ter problematiko družbenih odzivov nanjo, svoj pečat pa pušča tudi na področju kazensko-pravnih filozofskih tekstov, ki zastavljajo etiška vprašanja kriminalizacije človekovega ravnanja na splošno.

Nina Peršak

Mike Davis: Planet slumov

Prevedel: Borut Cajnko; Založba /*cf., Ljubljana 2009, 349 strani.

Mike Davis je pisec (»socialist stare šole«), ki je dokaj pogosto omenjan v kriminoloških besedilih (to velja še zlasti za njegovo prvo knjižno uspešnico *City of Quartz – Mesto iz kvarca* –, ki obravnava socialno zgodovino Los Angelesa, tega silno razbohotenega mesta, ki je videti »kot diamant, v resnici pa je ceneno, prozorno in v njem ničesar ne vidiš«). To ne preseneča: avtor namreč spada med vodilne preučevalce in mislece urbane problematike, ravno mesto pa je bilo »vselej že« v ospredju kriminološke pozornosti. Razlogi so na dlani. Mesto je po eni strani kraj, ki se ponaša z omiko, visoko kulturo, umetnostjo, znanostjo, naprednimi idejami, inovativnimi praksami, tehničnimi čudesi, gospodarsko in finančno močjo ter politično oblastjo, po drugi strani pa je tudi prostor, v katerem kraljujejo kriminaliteta (na primer močnih in nemočnih, premožnih in obubožanih, izobraženih in neizobraženih ...), razvrat, beda, vulgarnost, oslABLJENA neformalna družbena kontrola, izkoriščanje, socialne napetosti, brezimnost, vsakovrstne modne muhe, ekstravaganca, pregrehe in kopica težko (če sploh) rešljivih družbenoekonomskih ali ekoloških problemov. Zato ni čudno, da nekateri mesta častijo in občudujejo, drugi pa jih preklinjajo in krivijo za najrazličnejše individualne in kolektivne deviacije (oziroma napredujoče kvarjenje pravi). Prav posebnega družboslovnega zanimanja so bila od nekdaj deležna največja mesta (»središča sveta«) in njihovi »temni kontinenti« (oziroma mračna, vendar tudi precej slikovita in zato precej zanimiva »podzemlja«), na primer viktorijanski London, Manchester in Chicago (sprva trgovski kraj s 300 prebivalci, ki pa je v sto letih postal eno največjih svetovnih mest z etnično zelo raznoliko populacijo, ki je leta 1910 presežala štiri milijone).

Sporočila, ki jih vsebuje *Planet slumov*, so vsekakor vse prej kakor optimistična. Davis namreč opozarja, da se »naš« planet urbanizira celo hitreje, kakor je v svojem razvpitem (»malthuzijanskem«) poročilu *Meje rasti* »daljnega« leta 1972 predvidel Rimski klub. Samo pogledjmo: leta 1950 je bilo na svetu 86 mest z več kot milijon prebivalci, danes jih je že 400, do leta 2015 pa jih bo predvidoma vsaj 550. To pomeni, da so mesta vsrkala skoraj dve tretjini izbruha svetovnega prebivalstva po letu 1950, trenutno pa naraščajo za milijon novorojenih in priseljenih na teden. Od leta 1980 se je svetovna mestna delovna sila več kot podvojila, zdajšnje mestno prebivalstvo pa šteje 3,2 milijarde. Še več, prebivalstvo na svetovnem podeželju je doseglo vrhunec in bo po letu 2020 začelo upadati, tako da bodo v prihodnosti prav mesta prevzela praktično celotno rast prebivalstva, ki naj bi dosegla vrhunec leta 2050, ko

se bo na svetu domnevno gnetlo deset milijard ljudi. Davis poudarja, da se bo petindevetdeset odstotkov končnega povečanja človeštva dogajalo na urbanih območjih držav v razvoju: v naslednji generaciji se bo njihovo prebivalstvo podvojilo na skoraj 4 milijarde. Seštevek mestnega prebivalstva na Kitajskem, v Indiji in Braziliji v grobem že dosega število mestnega prebivalstva v Evropi in Severni Ameriki. Še huje, obseg in hitrost urbanizacije v tretjem svetu močno prekašata urbanizacijo v viktorijanski Evropi. Leta 1910 je bil na primer London sedemkrat večji kot leta 1800, toda tako Daka kot Kinšasa in Lagos so danes približno štiridesetkrat večji v primerjavi z letom 1950. Kitajska, ki se urbanizira »s hitrostjo brez primere v človeški zgodovini«, je v osemdesetih letih 20. stoletja pridobila več mestnih prebivalcev, kakor jih je Evropa (skupaj z Rusijo) v vsem 19. stoletju. Šanghaj, katerega rast je bila desetletja zamrznjena zaradi maoistične politike premišljenega brzdanja urbanizacije, ima na svojem velikanskem območju okoli rečnega izliva 27 milijonov prebivalcev. Predvideva se, da bo Bombaj dosegel 33 milijonov prebivalcev, čeprav nihče ne ve, ali so te velikanske koncentracije revščine sploh vzdržne v biološkem ali ekološkem pogledu. Davis ugotavlja, da tkejo eksplozivna mesta v razvijajočem se svetu nenavadne urbane mreže, koridorje in hierarhije. Recimo: metropolitanska regija Rio-São Paulo vključuje srednje velika mesta ob 500 kilometrov dolgi prometni osi in ima zdaj že 37 milijonov prebivalcev (tako da je ta porajajoči se megalopolis že večji od Tokia-Jokohame). Za obsežno zahodnoafriško sotesmestje, ki se hitro zrašča ob Gvinejskem zalivu okrog Lagosa in ki vključuje mrežo 300 mest, se domneva, da bo leta 2015 štel 23 milijonov ljudi. Največje posturbane strukture pa nastajajo v vzhodni Aziji. Davis opozarja, da dinamika urbanizacije v tretjem svetu povzema in hkrati prekaša evropske in severnoameriške predhodnice iz 19. in začetka 20. stoletja. Največja industrijska revolucija v zgodovini, ki poteka na Kitajskem, je arhimedovski vzvod, ki premika toliko ljudi, kot jih živi v Evropi, s podeželskih območij v mesta, ki silijo v nebo in se dušijo v smogu.

Davis poudarja, da v pretežnem delu sveta v razvoju rasti mest ne podpirajo več močni industrijski izvozni obrati, kakršne imajo na Kitajskem, v Koreji in na Tajvanu, in niti zajeten dotok tujega kapitala, kot ga ima Kitajska, ki je zdaj deležna polovice vseh tujih naložb v razvijajočem se svetu. Vsa velika industrijska mesta na Jugu – na primer Bombaj, Johannesburg, Buenos Aires, Belo Horizonte in São Paulo – sta po letu 1975 prizadela množično zapiranje tovarn in

tudi namerna/načrtna deindustrializacija. Nekateri trdijo, da je urbanizacija brez industrializacije izraz neizpodbitnega trenda, namreč notranje težnje »silikonskega kapitalizma«, da rast proizvodnje loči od rasti zaposlovanja, Davis pa sodi, da je urbanizacija brez gospodarske rasti v Afriki, Latinski Ameriki, na Bližnjem vzhodu in v velikem delu južne Azije pretežno zapuščina globalne politične konjunktore oziroma domala povsod navzoče dolžniške krize na koncu sedemdesetih let ter prestrukturiranja gospodarstva v tretjem svetu v osemdesetih letih pod vodstvom Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne banke. Nacionalne vlade, ujete v dušechi primež dolgov, so namreč druga za drugo podlegale programom »strukturnega prilagajanja«. Paketi subvencij za izboljšanje kmetijstva in izgradnjo podeželske infrastrukture so se drastično skrčili. Ko je bilo prizadevanj za kmetijsko »modernizacijo« konec, so bili kmetje v latinskoameriških in afriških državah prepuščeni ekonomski strategiji mednarodnih finančnih ustanov: »Potoni ali plavaj!« Deregulacija državnega trga je kmetijske proizvajalce potisnila na svetovne blagovne trge, na katerih so bili srednji in revni kmetje le težko konkurenčni. Programi strukturnega prilagajanja in ukrepi ekonomske liberalizacije so, skratka, sovpadli s svetovnimi silami deagrariacije in z državnimi ukrepi, ki so spodbujali opuščanje kmetijstva. Ko pa so razpadle lokalne varnostne mreže, so postali revni še toliko bolj dovzetni za vsakovrstne težave in pretrese, na primer za sušo, inflacijo, dvigovanje obrestnih mer, upadanje cen blaga ali bolezni. Po drugi strani pa so grabeljšivi gospodarji vojne in kronične državljanske vojne, ki jih je pogosto izzvalo ekonomsko premeščanje v imenu strukturnih prilagajanj, zaradi dolgov ali tujih plenilcev (kot na primer v Kongu in Angoli), izpraznili cela podeželja. To svetovno kmetijsko krizno žetev so požela mesta, in to navkljub zastali ali negativni gospodarski rasti in brez nujno potrebnih naložb v novo infrastrukturo, izobraževalne zmogljivosti ali javne zdravstvene sisteme.

Ob vsem tem ne preseneča, da je po letu 1970 rast slumov povsod na Jugu prehitela urbanizacijo *per se*. V Ciudadu de México je kar 60 odstotkov mestne rasti posledica tega, da ljudje (zlasti ženske) gradijo svoja bivališča na obrobni, komunalno neopremljeni zemlji. Favele v São Paulu so v devetdesetih letih rasle po eksplozivni stopnji 16,4 odstotka letno. V porečju Amazonke, ki sodi med območja z najhitreje povečujočimi se novimi mesti na svetu, odpade 80 odstotkov mestne rasti na barakarska naselja, ki so večinoma komunalno neopremljena in brez javnega mestnega prevoza, tako da sta »urbanizacija« in »favelizacija« sinonimna izraza. Enaki trendi so opazni tudi povsod v Aziji. Domnevajo, da 400.000–500.000 ljudi, kolikor se jih vsako leto preseli v Delhi, konča v slumih. Leta 2015 naj bi imela indijska prestolnica že več kot 10 milijonov prebivalcev slumov. Afriški položaj pa je še dosti hujši. Slumi na tej celini rastejo dvakrat hitreje od eksplozivno

rastočih mest. Neverjetnih 85 odstotkov rasti kenjskega prebivalstva med letoma 1989 in 1999 so posrkali smrdljivi, gosto natlačeni slumi v Nairobiju in Mombasi. Do leta 2015 naj bi imela črna Afrika 332 milijonov prebivalcev slumov, in to število se bo domnevno podvojilo vsakih petnajst let. Očitno je torej, da mesta prihodnosti niso (oziroma ne bodo) iz stekla in jekla, kakor so napovedovali urbanisti prejšnjih generacij, temveč so sezidana iz nežgane opeke, slame, reciklirane plastike, cementnih zidakov in odpadnega lesa. Namesto mest svetlobe, ki se ponosno dvigajo k nebu, se velik del urbanega sveta v 21. stoletju stiska v umazaniji, obdan z nesnago, iztrebki in blatom. Paradokso je, da se lahko milijarda mestnih prebivalcev, ki životarijo v postmodernih slumih, samo z zavistjo ozira na razvaline starih hiš iz blata v neolitskem mestu Çatal Höyük v Anatoliji, ki so jih bili postavili na začetku mestnega življenja pred devet tisoč leti.

Kaj pravzaprav je »slum«? Davis odgovarja, da je bila prva definicija te besede verjetno objavljena v *Slovarju pogovornega jezika*, ki ga je leta 1812 napisal kaznjeneec in pisatelj James Hardy Vaux: v tem delu je »slum« sinonim za »goljufijo« ali »zločinsko dejavnost«. V tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja pa je »slum« že pomenil predvsem kraj, kjer so životarili reveži. To, da se je »slum« (»prostor, v katerem se dogajajo nizkotna dejanja«) iz besede uličnega slenga spremenil v izraz, ki ga brez zadržkov uporabljajo tudi uglašeni pisci, včasih pripisujejo kardinalu Wisemanu in njegovim tekstom o urbanih reformah. Sredi 19. stoletja so slume že poznali v Franciji, Ameriki in Indiji ter jih šteli za mednarodni pojav, poznavalci (in *flâneurs*) pa so razpravljali predvsem o tem, kje je človeško propadanje najhujše, katero ob brezen je najgloblje oziroma kje so »najhujšo grozo vzbujajoča človeška bivališča na zemeljskem obličju«. Ti klasični slumi so bili slikovito lokalni in izrazito vase zaprti, reformatorji pa so se v glavnem strinjali, da je za vse tovrstne kraje značilna zmes razpadajočih bivališč, prenaseljenosti, bolezni, revščine in pregrehe; pri tem je bila za liberalce 19. stoletja odločilna ravno (ne)moralna razsežnost, zakaj slum so si zamišljali predvsem kot prostor, v katerem zanemarjena, neukrotljiva in podivjana družbena »usedlina« gnije v nenravnem in pogosto nebrzdanem razvratu. Danes se raziskovalci slumov v glavnem vzdržijo viktorijanskega moralističnega obrekovanja in se raje osredotočajo na fizične in pravne/zakonske značilnosti naselja, na primer na prenaseljenost, slaba ali neformalna bivališča, nezadosten dostop do čiste vode in sanitarnih storitev ter negotova stanovanjska razmerja. Kakor koli že, Davis poudarja, da predstavljajo prebivalci slumov, ki sestavljajo v razvitih državah le 6 odstotkov mestnega prebivalstva, v najmanj razvitih državah kar 78,2 odstotka prebivalcev mest, kar je – reci in piši – tretjina svetovnega mestnega prebivalstva. Iz poročila *Programa Združenih narodov za naselja* je razvidno, da so najvišji deleži prebivalcev slumov na svetu v Etiopiji (neverjetnih 99,4 odstotka mestne-

ga prebivalstva), Čadu (tudi 99,4 odstotka), Afganistanu (98,5 odstotka) in Nepalju (92 odstotkov). Svetovna prestolnica prebivanja v slumih je Mumbai z 10 do 12 milijoni skvoterjev in stanovančev socialnih stavb, sledijo pa mu Ciudad de México in Daka (vsak po 9 do 10 milijonov) ter potem Lagos, Kairo, Karači, Kinšasa-Brazzaville, São Paulo, Šanghaj in Delhi (vsak po 6 do 8 milijonov). Najhitreje rastejo slumi v Ruski federaciji (zlasti v nekdanjih »socialističnih industrijskih krajih«, odvisnih od ene same gospodarske panoge, ki zdaj ne deluje več) in v nekdanjih sovjetskih republikah, kjer mesta propadajo bliskovito ter hkrati z ekonomskim razslojevanjem in upadanjem javnih naložb (v Bakuju in Erevanu je stopnja revščine 80 odstotkov ali celo več). Najrevnejše mestne prebivalce najdemo v Luandi, Maputu, Kinšasi in Cochabambi (Bolivija), kjer dve tretjini (ali celo več) prebivalcev zaslužita manj, kot stane minimum potrebne vsakdanje hrane. Luanda, kjer četrtna prebivalstva porabi manj kot 75 centov na prebivalca na dan, je imela leta 1993 najvišjo umrljivost otrok (mlajših od pet let) na svetu, in sicer 320 umrlih na tisoč otrok.

Davis ugotavlja, da se mesta – namesto da bi bila središča razvoja in napredka – spreminjajo v odlagališča odvečnega prebivalstva, zaposlenega v nekvalificiranih, nezaščitenih in malo plačanih neformalnih storitvenih industrijah in trgovini. Zlasti po letu 1980 se je mestna marginalnost nesporno in vseobsežno ujela še s poklicno: po podatkih Združenih narodov je v svetu v razvoju neformalnih delavcev za dve tretjini ekonomsko aktivnega prebivalstva (zaposlitve v neformalnem sektorju so sicer delovno intenzivne in lahko posrkajo znatno število ljudi, vseeno pa ostaja odprto vprašanje njihove ekonomske učinkovitosti in produktivnega potenciala). Globalna neformalna delovna sila (ki se prekriva s slumovskim prebivalstvom, ni pa istovetna z njim) šteje okrog milijardo ljudi in je doslej najhitreje rastoči družbeni razred na Zemlji. Večina udeležencev v neformalni ekonomiji dela neposredno ali posredno za nekoga drugega (na primer mu dostavlja blago ali od njega najema cizo ali rikšo). Neformalna zaposlitev je po definiciji brez formalne pogodbe, pravic, predpisov in pogajalske moči. Njeno bistvo je – neskončno svobodno! – izkoriščanje. Poleg tega so za neformalni sektor ekonomije značilni preprosta tehnologija, nizke kapitalske naložbe, ročni način proizvodnje, hudo zlorabljanje žensk in otrok ter ustvarjanje delovnih mest s fragmentiranjem obstoječega dela (in torej z novimi in novimi delitvami dohodkov), po drugi strani pa tudi visoke stopnje dobičkov in velikanska akumulacija kapitala, ki je mogoča zato, ker tovrstne dejavnosti niso niti prijavljene niti obdavčene. Zato ne preseneča, da je konkurenca v neformalnem sektorju (pa tudi med formalnimi in neformalnimi podjetji) zelo srdita in da se reveži, ki se borijo za preživetje v tako brezupnih razmerah, pogosto s fanatičnim upanjem obračajo k »tretji ekonomiji« urbanega preživljanja, ki obsega igre na srečo, piramidne sheme, stave,

loterije in druge kvazičudežne (oziroma religiozne) oblike pridobivanja premoženja. In še več, čedalje ostrejša konkurenca v neformalnem sektorju izčrpava socialni kapital ter razjeda tradicionalne mreže samopomoči in družinske ali skupnostne solidarnosti, ki so bistvene za preživetje zelo revnih ljudi. V razmerah skrajno zaostrene konkurence je drsenje v hobbosovski pekel tako rekoč neizbežno: delavci, ki so v neformalnem sektorju vpleteni v ogorčeno medsebojno tekmovanje, so pogosto na robu totalne vojne vseh proti vsem, tovrstna nasprotja pa navadno prerastejo v etnično, versko ali rasno nasilje. Večinoma nevidni botri in lastniki premišljeno uporabljajo pritiske in celo kronično nasilje za zastraševanje konkurence in zavarovanje svojih naložb. S političnega stališča je neformalni sektor, v katerem ni uveljavljenih delavskih pravic, polfevdalna sfera provizij, podkupnin, plemenskih lojalnosti in etičnega izključevanja. Davis opozarja, da urbani prostor ni nikoli in nikjer zares svoboden: mesto na pločniku, najem rikše, enodnevno delo na gradbišču, priporočilo novemu delodajalcu in druge podobne dobrine praviloma zahtevajo/predpostavljajo »botra« ali članstvo v zaprti mreži, pogosto v etnični milici ali ulični tolpi.

No, zdaj že lažje razumemo, zakaj nekateri komentatorji označujejo Davisa kot »apokaliptičnega pisca« ali »preroka pogube«. Dejansko je demografsko in družbenoekonomsko stanje (sedanje in prihodnje) skrajno mračno. Konec devetdesetih let je bila pod- ali nezaposlena milijarda delavcev (večinoma z Juga), kar je tretjina svetovne delovne sile, pri čemer ni – razen razbohotene sive ali črne ekonomije – nobenega uradnega scenarija za ponovno vključitev te velikanske množice »presežnih« ljudi v osrednji tok svetovnega gospodarstva. Priče smo zgolj samozaščitnemu ograjevanju bogate manjšine – na primer v predmestnih »disneylandih« in z električno žico obdanih »varovanih vaseh« – ter (ne najbolj uspešnemu) onemogočanju obsežnega preseljevanja v paradize gnotne blaginje. V takih razmerah ostaja slum (če odmislimo zapore v ožjem pomenu) edina »rešitev« za problem skladiščenja odvečnega človeškega materiala. Prebivalstvo slumov zdaj narašča za neverjetnih 25 milijonov na leto. Še huje, ker skoraj povsod zmanjkuje neizkoriščene zemlje, ki bi jo bilo mogoče zasesti, živijo novi prišleki v »obrobnosti znotraj obrobnosti« oziroma – če uporabimo bolj jedko besedo obupanega prebivalca bagdadskega sluma – v »polsmrtni«. To domala nepregledno in nepreštevno armado svetovnih revežev dojema »civilizirani svet« predvsem kot varnostno grožnjo (za »naš način življenja«, »našo demokracijo«, »našo prosperiteto«, »našo svobodo« in druge evro-atlantske vrednote), tj. kot gojišče in gnezdišče »temnih sil«, »teroristov«, »organiziranega kriminala« in drugih hudobcev. In ne pozabimo: Zahod je temu »preostanku sveta« napovedal dolgo trajno, nizkointenzivno svetovno vojno, v kateri sodeluje – skromno, a vdano – tudi slovenska »država«.

Planet slumov je mučno, a vendar nepogrešljivo čtivo za vsakogar, kdor bi rad (u)videl, kakšni so dejansko »stranski« učinki kapitalizma, svetovnega družbenoekonomskega sistema, ki so ga sicer člani »pototalitarnih« družb v glavnem sprejeli z velikim navdušenjem. Kdor bo to knjigo vzel v roke, je gotovo ne bo izpustil, dokler se ne bo prebil do njenega sklepnega poglavja, prav gotovo pa bo z zanimanjem prebral tudi odlični spremni študiji, ki sta ju prispevala Ičo Vidmar in Marta Gregorčič. Nam pa preostane le še bojni klic: za kapitalizem ter z Evropsko unijo in Natom naprej! Če ta pot vodi v napredujoče barbarstvo, naj pač vodi. »Mi« smo se namreč tako odločili, in to povsem svobodno. Glavno je, da smo v »dobri« družbi oziroma vsaj »zraven«.

Zoran Kanduč